

Referati / Beiträge

Pedeset godina Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Blagoje Govedarica
Berlin

Balkanologija ima dugu tradiciju u Bosni i Hercegovini. Njeni počeci i razvoj usko su vezani za snažni talas evropeizacije i modernizacije sveukupnog života kojim je ovo područje bilo preplavljeno nakon austrougarske okupacije Bosanskog vilajeta 1878. godine. Ne ulazeći u pitanje legaliteta austrougarske politike u BiH koja je od početka bila jasno usmjerena ka priključenju ovog prostora Monarhiji, što je aktom aneksije 1908. godine i formalno pokazano, treba naglasiti činjenicu da je Bosna i Hercegovina u ovom periodu naučno i kulturno snažno napredovala u odnosu na druge krajeve otomanskog Balkana, kako na one koji su se već bili osamostalili, tako i na one koji su još uvijek bili pod osmanskom vlašću. Balkanološki institut koji je već 1904. godine vizionarski osnovao Karl Patsch bio je prva institucija te vrste na području jugoistočne Evrope. Mada nije bio dugoga vijeka, djelatnost tog instituta, a naročito kontinuirana aktivnost njegove matične organizacije, Zemaljskog muzeja, umnogome su doprinijeli da Sarajevo postane važno izvorište novih istraživačkih ideja i stremljenja. U tom kontekstu treba posmatrati i nastanak Centra za balkanološka ispitivanja u Akademiji nauka i umjetnosti BiH. Početak rada ove institucije, 1963. godine, bilo je velika inovacija u domenu balkanologije, ali do toga sasvim sigurno ne bi došlo da nije bilo dugog i vrijednog iskustva iz prethodnog perioda.

Cjelovit pregled razvoja balkanologije u Sarajevu dat je u dvije edicije koje su izdate 1983.¹ i 2013.² godine povodom obilježavanja 20. i 50. godišnjice Centra, te nema potrebe da se na to

ovdje detaljnije osvrćemo. U narednom tekstu ćemo se prije svega koncentrisati na aktivnosti i razvoj samog Centra, a odmah treba naglasiti da u proteklih 50 godina ova institucija nije uvijek djelovala u optimalnim uslovima, već je u punoj mjeri dijelila sudbinu šire zajednice i okolnosti koje nisu uvijek bile naklonjene ni kulturi, ni nauci. Cjelokupna dosadašnja djelatnost Centra za balkanološka ispitivanja može se podijeliti u tri osnovne etape: period afirmacije (1963–1992), period stagnacije (1992–1998) i period obnove (1998–2013). Prije nego pređemo na konkretno razmatranje osnovnih karakteristika navedenih razvojnih faza potrebno je iznijeti neke bitne elemente koncepcije i radne strukture ove, po mnogo čemu jedinstvene naučne organizacije.

I. Koncepcija i struktura Centra

Centar za balkanološka ispitivanja je od samog početka osmišljen kao interdisciplinarna naučna institucija sa zadatkom da se bavi proučavanjem i prezentacijom kulturne istorije Balkana, počev od kamenog doba do novog vijeka, odnosno do početka 20. stoljeća. Obim i pravci djelovanja u tim veoma širokim vremenskim okvirima bili su uslovljeni mnoštvom limitirajućih faktora, prije svega kadrovskim i materijalnim mogućnostima te opštim stanjem razvoja društva i nauke. Zbog toga je i ova primarna koncepcija zamišljena kao jedan opšti, okvirni i dugoročni cilj, čije ostvarenje je u uskoj zavisnosti od razvojnih mogućnosti Centra, odnosno od razvoja balkanologije u cjelini. Sve to je naravno bilo podložno opštim socio-političkim stremljenjima iz druge polovine

¹ Benac / Alirejsović / Vekić-Čović 1983.

² Forić / Đelmo 2013.

20. vijeka, a oni su se, kako smo mogli iskusiti, veoma snažno – u početku pozitivno, a zatim i krajnje negativno – reflektovali upravo na ovom prostoru. U periodu afirmacije, koji u suštini predstavlja razdoblje najobimnije aktivnosti ove naučne institucije, najviše se postiglo na polju istraživanja praiistorijskog i ranijeg istorijskog razdoblja. Istraživanja vezana za novi vijek otpočela su tek u posljednjoj fazi razvoja Centra, u vrijeme poslijeratne obnove aktivnosti, kada je došlo i do određenih kadrovskih promjena koje su taj iskorak omogućile. Opseg ostvarenja koncipiranog programa u stvari je neposredno uslovljen mjerom usaglašenosti potreba i mogućnosti, a o tome se u Centru vodilo računa već pri donošenju prvih programskih akata. Možda upravo u dobro osmišljenom harmoniziranju željenog i mogućeg leži i ključ uspjeha ove neobično fleksibilne i nadasve efektivne naučne organizacije.

Presudnu ulogu u koncipiranju Centra za balkanološka ispitivanja imala su dva elaborata koja je na zahtjev Odjeljenja istorijsko-filoloških nauka Naučnog društva BiH izradio Alojz Benac 1962. godine. Prvi elaborat se odnosio na okvirno formiranje nove institucije, dok su u drugom elaboratu pod nazivom „Prethodni program rada Centra“ određene glavne smjernice djelovanja, formulisani prioritetni zadaci za prvu fazu

aktivnosti te predloženi stalni saradnici. Prema ovom programu u Centru se u početnoj fazi njegovog rada provodilo sistematsko ispitivanje jezika, života i kulture starobalkanskih naroda, prvenstveno onih koji su u antičkim izvorima nazivani Ilirima i Tračanima. Time je i prostorni okvir istraživanja bio ograničen na područje sjeverozapadnog, srednjeg i istočnog Balkana, odnosno na centralni dio bivše Jugoslavije, na Albaniju i Bugarsku. Već u ovoj prvoj fazi djelovanja potencirane su naučne discipline koje će činiti okosnicu balkanologije: istorija, epigrafika, filologija, arheologija, antropologija i etnologija.

Određena je primarna struktura koju sačinjavaju rukovodilac i članovi Centra. Puno pravo odlučivanja imaju članovi, a ono se sprovodi na plenarnim sastancima članova koji se održavaju najmanje jedanput godišnje. Naučni saradnici čiji zadatak je koordinacija rada u određenim disciplinama ne spadaju u primarnu strukturu Centra, već bivaju angažovani prema potrebama istraživanja. Oni nemaju ni pravo odlučivanja. Prema ovoj koncepciji, inicijalno težište istraživanja odnosilo se na identifikaciju kulturno-istorijskih faktora koji su uslovljavali razvoj starobalkanske populacije i njeno uklapanje u kasnije etničke i nacionalne okvire na ovom prostoru. U tom smislu se krenulo od samih početaka, odno-

Sl. 1. Članovi i saradnici Centra na otvaranju Simpozijuma „Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slavena“ održanom u Mostaru 24-26. 10. 1968. U prvom planu: Edina Alirejsović, Alojz Benac, Ksenija Vinski Gasparini, Zdenko Vinski (Iz foto-dokumentacije Centra za balkanološka ispitivanja)

sno od sistematizacije podataka koja će poslužiti prvo za pravilnu identifikaciju, a zatim i za dalje produbljenje zacrtane istraživačke problematike. Tako se prišlo izradi cjelovitog zbornika antičkih izvora o Ilirima i njihovim savremenici; otpočet je rad na formiranju obuhvatnog korpusa epigrafskih spomenika koji se odnose na Ilire i Tračane, kao i izrada cjelovite bibliografije naučnih radova koji se odnose na izučavanje starobalkanskih naroda. Uz to je započeto sistematsko proučavanje arheološke građe u cilju jasnijeg definisanja kulturnih cjelina koje bi u konfrontaciji s istorijskim podacima mogle poslužiti kao osnova za identifikaciju etnogenetskih procesa i teritorijalnog razgraničenja starobalkanskih zajednica. U isto vrijeme Centar je ostvario saradnju s većinom srodnih institucija u zemlji te je putem širih sastanaka i savjetovanja nastojao doprinijeti unapređuju metodološkog razvoja i koordinacije naučno-istraživačkog rada.

Ovakva radna i kadrovska struktura bila je u potpunosti u skladu s tadašnjim mogućnostima matične Akademije, a pokazalo se da je to bila i najbolja formula za pravilan razvoj balkanologije u postojećim uslovima. Centar je okupio najznačajnije naučnike s područja Jugoslavije i time stvorio preduslove da postane naučno središte šireg značaja te da koordinirano radi sa svim institucijama koje imaju slične zadatke. Povoljna okolnost je bila i u lociranju Centra u Bosni i Hercegovini, odnosno u Sarajevu. Time je u punoj mjeri došao do izražaja geopolitički uslovljeni i kulturno-istorijski višestruko potvrđeni integrativni potencijal ove sredine.

II. Period afirmacije (1963–1992. godine)

Za prvog rukovodioca Centra imenovan je A. Benac koji će na tom mjestu ostati sve do 1990. godine. Članstvo Centra u prvom sazivu su činili D. Rendić-Miočević, M. Suić, M. Garašanin, S. Gabrovec, D. Sergejevski, E. Pašalić, B. Čović te F. Barišić i R. Katičić. Tokom ovog prvog perioda Centru su se još pridružili B. Đurđev, N. Filipović, M. Petruševski, F. Papazoglu i Š. Kulišić. Prvi saradnici-koordinatori bili su E. Alirejsović-Šebić za lingvistiku i Lj. Vekić-Čović za bibliografiju, a kasnije su se priključili Ž. Mikić, B. Govedarica i A. Škegro, kao stalni saradnici

za antropologiju, arheologiju i istoriju. Uz to su kao saradnici u ovom periodu povremeno angažovani etnolog N. Hadžidedić i arheolog Z. Marić. Zahvaljujući dobro osmišljenoj koncepciji i fleksibilnoj radnoj strukturi koja je omogućavala puno ostvarenje brojnih programskih zadataka, Centar se za veoma kratko vrijeme afirmisao u prepoznatljivu instituciju iz oblasti balkanologije. U ovom periodu pune aktivnosti osnovna djelatnost Centra odvijala se u okviru planski utvrđenih naučno-istraživačkih projekata koji obuhvataju organizaciju naučnih skupova, formiranje dokumentacionih centara i terenska istraživanja te izdavanje naučnih publikacija kojima će rezultati te djelatnosti biti prezentirani našoj i široj javnosti.

II.1 Naučni skupovi

U razdoblju od 1963. do 1992. godine održano je 17 naučnih skupova i sedam savjetovanja. Među njima se posebno izdvaja serija od osam jugoslovenskih i međunarodnih skupova u kojima se razmatrao etnokulturni razvoj Ilira i Vlaha, kao i dodiri pred-slovenskog i slovenskog stanovništva na balkanskom području.

II.1.1 Ilirski simpoziji

Već 1964. održan je Simpozijum „O teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u prastorijsko doba“ uz učešće četrdeset naučnika s područja Jugoslavije. Zbornik radova s diskusijom i zaključcima tog skupa objavljen je krajem iste godine u okviru Posebnih izdanja ANUBiH.³ S još većim odzivom učesnika i širim multidisciplinarnim pristupom, dvije godine kasnije, takođe u Sarajevu održan je Simpozijum „O Ilirima u antičko doba“.⁴ Naučni kolokvij „Utvrdena ilirska naselja“ održan u Mostaru 24-26. oktobra 1974.⁵ imao je međunarodni karakter i okupio je veliki broj naučnika iz Albanije, Bugarske, Francuske, Italije, Jugoslavije, Njemačke, Velike Britanije i Rumunije. Na Simpozijumu je obrađivana naseobinska kultura i odbrambeni sistemi ilirskih plemenskih zajednica, a sagledane su i paralele s odgovarajućim utvrđenim naseljima u susjednim zemljama, čime su otvorene mogućnosti za šira i dalekosežnija razmatranja ove problemati-

³ Simpozijum 1964.

⁴ Simpozijum 1964.

⁵ Međunarodni kolokvij 1975.

Sl. 2. Direktor Centra akademik Alojz Benac sa studentima Filozofskog fakulteta u Zagrebu u Radimlji kod Stoca tokom održavanja Simpozija „Utvrdena ilirska naselja“ 1974. godine (Iz foto-dokumentacije Centra za balkanološka ispitivanja)

ke. Jugoslovenski simpozijum „Duhovna kultura Ilira“ održan u Herceg Novom 4-6. novembra 1982. godine organizovan je u saradnji s Odborom za arheologiju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti.⁶ Na ovom skupu razmatrana su četiri aspekta ilirske duhovne kulture u praistoriji i antici – umjetnost, kult mrtvih, religija i jezik.

U okviru saradnje između Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti iz Beograda i Trakološkog instituta Bugarske akademije nauka iz Sofije, organizovan je Prvi Iliro-trački simpozijum „Paleobalkanska plemena između Jadranskog i Crnog mora od eneolita do helenističkog doba“. Prvi dio Simpozijuma je održan 30-31. maja u Nišu, a drugi dio 2-3. juna 1989. godine u Blagoevgradu (Bugarska). Na Simpozijumu su prezentirane teme iz oblasti iliro-tračkih odnosa, a referati s naučnog skupa objavljeni su kao zajedničko izdanje Akademije nauka i umjetnosti BiH i Srpske akademije nauka i umjetnosti u okviru Posebnih izdanja 1991. godine.⁷

⁶ Simpozijum 1984.

⁷ I iliro-trački 1991.

Tim Simpozijumom zaokružen je predviđeni slijed naučnih skupova s ilirskom tematikom i ujedno otpočeta nova tematska serija koja je posvećena proučavanju odnosa Ilira i Tračana. Primarni cilj završene ilirske serije bio je razmatranje metodologije rada i drugih bitnih istraživačkih aspekata izučavanja materijalne i duhovne kulture ovih starobalkanskih zajednica. Rezultati tih skupova imali su vrlo zapažen odjek u naučnim krugovima Balkana i Evrope. To se posebno odnosi na prvi skup, jer se poslije objavljivanja njegovih rezultata povlače sve panilirske teze u evropskoj nauci, otpočinje nova faza izučavanja geneze, života i kulture Ilira, pri čemu arheologija postaje ravnopravan partner lingvistici i istoriji u proučavanju ovih problema.

II.1.2 Skupovi o Predslovenima i Vlasima

U direktnoj vezi s prethodnom serijom simpozija su i tri naučna skupa koja tretiraju kulturne i etnogenetske veze predslovenskih i slovenskih populacija na Balkanu. Na to neposredno upućuje simpozijum „Predslovenski etnički elemen-

ti na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena“ koji je održan 1968. godine u Mostaru.⁸ Druga dva skupa tiču se kulturnog razvoja Vlaha. Prvi od njih „Simpozijum o srednjovjekovnom katunu“ organizovan je u Sarajevu 1961. godine, dakle još u vrijeme Balkanološkog instituta, a objavljen 1963.⁹ Na tu tematiku direktno se nadovezuje međunarodni simpozij „Vlasi u XV i XVI vijeku“ koji je održan u Sarajevu 1972. godine.¹⁰ Oba simpozija razmatraju pitanja kulture i društvene organizacije srednjovjekovnih Vlaha, što je ujedno i jedan od centralnih problema Balkanologije. U referatima i diskusiji izneseno je mnogo novih podataka o kulturi Vlaha te date smjernice za nova istraživanja u ovom domenu.

II.1.3 Jugoslovensko-poljski skupovi o neolitizaciji

Veoma značajna i svrsishodna bila je saradnja Centra s Poljskom akademijom nauka iz Krakova i njoj pripadajućim istraživačkim institutima. Time su omogućene šire studije na međunarodnom planu te obuhvatnija komparacija kulturnog razvoja Balkana i drugih dijelova Evrope. U okviru ove saradnje je u periodu od 1977. do 1988. godine organizovano pet tematskih naučnih skupova (tzv. *Table ronde*), od kojih su dva održana u Krakovu, a tri u Sarajevu. Teme sarajevskih skupova su bile: „Mehanizam procesa neolitizacije u određenim dijelovima Evrope“ (Sarajevo 1977);¹¹ „Prelaz iz neolita u bronzano doba“ (Sarajevo 1981)¹² i „Socijalno-ekonomski odnosi od neolita do željeznog doba u određenim dijelovima Evrope“ (Sarajevo 1988).¹³

II.2 Stručna i naučna savjetovanja

Paralelno s naučnim skupovima i simpozijima, Centar je organizovao i niz stručnih savjetovanja u cilju pospješivanja metodologije rada na određenim problemima. Prva dva skupa iz ove serije održana su 1969. godine u Sarajevu. Na savjetovanju o formiranju dokumentacionog centra „Duhovna kultura prastanovnika Balkana“ definisana je metodologija izrade obuhvatne karto-

teke grobnih nalaza starobalkanskih naroda, dok je na skupu „O metodologiji skupljanja starih balkanskih toponomastičkih relikata“ razmatrano postojeće stanje, određeni prioriteti i izrađeni planovi za dalji aktivniji rad u ovoj oblasti. Godine 1970. održano je savjetovanje etnologa „O problematici paleoetnološkog i etnološkog rada u okviru Centra“. Uz prisustvo velikog broja jugoslovenskih stručnjaka Centar je u Slavskom Brodu 1972. godine organizovao savjetovanje „O izradi Praistorije jugoslavenskih zemalja“ na kojem su razmatrane potrebe i mogućnosti za priređivanje ovog djela, koncepcija i način izrade, što je bio bitan korak za nastajanje jednog ovakvog kapitalnog djela. Tom prilikom Centar za balkanološka ispitivanja je preuzeo obavezu pripreme ove kompleksne i veoma zahtjevne publikacije.

Na inicijativu Izvršnog komiteta Međunarodnog udruženja za proučavanje Jugoistočne Evrope – AIESEE, u Sarajevu je 1976. godine održano savjetovanje „O izradi kartoteka materijalne i duhovne kulture paleobalkanskih naroda“ na kojem su saradnici Centra predstavnicima odgovarajućih institucija iz Grčke, Rumunije, Bugarske, kao i iz drugih dijelova Jugoslavije izložili vlastita iskustva i već razrađenu metodologiju izrade ovakvih dokumentacionih korpusa. U skladu s istraživačkom orijentacijom Centra održana su i dva savjetovanja s temama iz antičkog perioda: „O stanju istraživanja antičkog doba u Jugoslaviji“ (Sarajevo 1977) i „O proučavanju grčke antike u Jugoslaviji“ (Sarajevo 1987).

II.3 Dokumentacioni Korpusi

Nakon svakog od prethodno navedenih naučnih savjetovanja pristupilo se pripremi i izradi odgovarajućih dokumentacionih korpusa. Po obimu i naučnim dometima ovdje se posebno ističe dokumentacioni centar „Materijalna i duhovna kultura Ilira“ čija izrada je inicirana na nekoliko savjetovanja i koji obuhvata kartoteku grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana, kao i sistematsko proučavanje kulta sahranjivanja i organizacije praistorijskih gradinskih naselja. Počev od 1970. godine, a uz učešće velikog broja arheologa iz svih krajeva Jugoslavije, kontinuirano je rađeno na tekstualnoj i ilustrativnoj obradi grobnih cjelina za navedenu kartoteku grobnih nalaza. Tu su ušli podaci za 2.200 grobova iz 74 nekropole s pre-

⁸ Simpozijum 1969.

⁹ Simpozijum 1963.

¹⁰ Simpozium 1983, 73-177.

¹¹ Godišnjak XVI/14, 1978, 9-154.

¹² Godišnjak XXI/19, 1983, 9-228.

¹³ Godišnjak XXVIII/26, 1990, 9-262.

ko 10.000 pojedinačnih crteža grobnih priloga, skeleta i grobnih konstrukcija. Polovinom osamdesetih godina otpočet je rad na kompjuterizaciji ove kartoteke, kao osnovi jedne šire digitalne baze arheoloških podataka.¹⁴ Taj posao je, nažalost, od devedesetih na ovamo dugi niz godina stagnirao i još uvijek nije izveden do kraja.

Važan iskorak u proučavanju antičkog doba na prostoru bivše Jugoslavije bio je rad na dva fundamentalna korpusa: „Epigrafski izvori za proučavanje povijesti Ilira“ (*Rerum Illyricarum fontes epigraphici*) i „Izvori za poznavanje istorije i geografije naše zemlje u antici“ (*Fontes rerum Illyricarum*), koji je u velikoj mjeri završen, ali još uvijek nije objavljen. Uz pripremu ovih korpusa izvora, intenzivno se radilo i na prikupljanju bibliografije o antičkom dobu u Jugoslaviji, a u okviru projekta „Ispitivanje ilirskih i antičkih komunikacija“ obrađeno je više pravaca u jadranskom području i unutrašnjosti s ciljem sagledavanja odnosa između domaćih ilirskih i kasnijih antičkih komunikacija. Bilo je planirano da se rezultati ovih istraživanja objave u obuhvatnoj monografskoj studiji posvećenoj antičkom razdoblju u Jugoslaviji koja je trebalo da uslijedi nakon edicije „Praistorija jugoslavenskih zemalja“. Realizacija te obimne publikacije je međutim ostala deziderat, a navedena istraživanja su djelimično objavljena u drugim izdanjima Centra.¹⁵

U okviru antropoloških istraživanja postignut je značajan uspjeh obrađivanjem osteološkog materijala s brojnih nalazišta kao što su Ohrid, Struga, Vinča, Kostolac-Viminacium, Đerdap, Split, Imotski, Ugljevik, Raška Gora i dr. Zahvaljujući dugogodišnjem projektu *Antropološka istraživanja paleobalkanskog stanovništva* u okviru Posebnih izdanja ANUBiH 1981. godine objavljena je studija Ž. Mikića „Stanje i problemi fizičke antropologije u Jugoslaviji – Praistorijski periodi“, a nešto kasnije, 1991. godine, u saradnji s Radiološkim institutom Univerzitetskog medicinskog centra u Sarajevu i Izdavačkim preduzećem „Svjetlost“, Sarajevo, objavljena je knjiga „Atlas patoloških promjena na kostima paleobalkanskih i srednjovjekovnih populacija u Jugoslaviji“ autora A. Lovričevića i Ž. Mikića.

¹⁴ Govedarica 1985, 36-41.

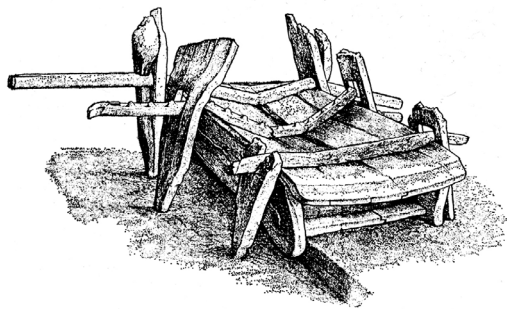
¹⁵ Stipčević 1967; Isti 1974; Bojanovski 1974; Stipčević 1977; Isti 1978; Isti, *Bibliographia Illyrica* 1984; Rendić-Miočević 1978, 173-177.

U Centru se sistematski radilo i na nekoliko lingvističkih tema od kojih se ističu: *Ilirske antroponijske studije*, *Romanski jezički elementu na području sjeverozapadnog Balkana*, *Prikupljanje i proučavanje onomastičke građe*, *Illyricum mitologicum*, *Toponimija Prigorja*, *Nazivlje jadranske faune – etimologija i struktura* te *Skupljanje i proučavanje građe o jeziku i kulturi Roma u Jugoslaviji*. Rezultati spomenutih istraživanja nisu bili predmet posebne monografije, već su u okviru niza članaka i rasprava objavljeni u Godišnjaku.

Etnološka istraživanja Centra fokusirala su se na tri glavne teme: *Tradicionalni elementi u seoskoj porodici istočne i južne Srbije*, *Stara balkanska arhitektura* i *Tematska etnološka bibliografija Jugoslavije*. Uzrok nešto skromnijem broju programskih zadataka iz ove oblasti treba tražiti u malobrojnosti stručnog kadra iz ove oblasti koji je mogao biti okupljen u aktivnostima Centra. Najvećim dijelom zahvaljujući angažmanu članova Centra, B. Đurđeva i N. Filipovića, moglo se prići obradi pojedinih tema iz oblasti osmanistike, prije svega proučavanju problema *Islami-zacije jugoslavenskih zemalja* i *Izučavanju društveno-ekonomskih prilika kod Vlaha u osmansko doba*, a bile su pokrenute i aktivnosti na izdavanjima deftera.

II.4 Terenska istraživanja

Prva terenska istraživanja Centar je izveo u periodu od 1969. do 1974. godine, sistematskim iskopavanjima slavenskog naselja Jazbine u Batkovićima kod Bijeljine, koja je vodila I. Čremošnik. Iskopavanja su dala dobre rezultate i danas se uzimaju kao referentna istraživanja za period ranog srednjeg vijeka. Tokom 1972. godine razrađena je metodologija istraživanja praistorijskih utvrđenih naselja – gradina. Ta metodologija je obuhvatala tri sukcesivne faze rada: I – identifikacija, opis i prikupljanje površinskog materijala; II – geodetsko snimanje i sondažno iskopavanje na odabranim lokalitetima; III – sistematsko iskopavanje na pojedinačnim, posebno pogodnim lokalitetima. Prva i druga faza istraživanja obavljena je na prostoru jugozapadne Bosne – Duvanjsko (1973–1975, 1978–1981), Livanjsko (1978, 1981) i Glamočko Polje (1977–1979), kao i na prostoru istočne Bosne – Glasinačko područje (1975, 1977, 1979–1981). Treća faza rada, odnosno sistematska iskopavanja, obavljena su

Sl. 3. Pustopolje, Kupres, Bosna i Hercegovina:
drveni sarkofag centralnog groba iz tumula 16
(crtež Sead Čerkez)

na gradinskom naselju Ilijak kod Sokoca 1981. i gradinskom naselju Klisura u Kadića brdu kod Sokoca u vremenu 1987–1990. godine. Ova metodologija je primijenjena i u drugim dijelovima tadašnje Jugoslavije. Prve dvije faze istraživanja obavljene su 1981, 1985–1988. na gradinama s područja Cetine u Dalmaciji (u saradnji Centra i Muzeja Cetinske krajine iz Sinja), kao i na području zapadne Hercegovine (istraživanja ilirskih gradinskih naselja i svetišta od 1985. do 1991. godine). Ovu metodologiju rada su prihvatile i samostalno primjenjivale i druge institucije, kao što je Arheološki institut iz Beograda (istraživanje gradinskih naselja na području Vranja u Srbiji 1977–1978. godine) ili Arheološka zbirka Crne Gore iz tadašnjeg Titograda koja je na našu inicijativu 1989. godine preduzela sistematsko istraživanje gradinskih naselja u Crnoj Gori. Rezultati ovih istraživanja su samo djelimično objavljeni i to uglavnom kad su u pitanju radovi iz sedamdesetih godina,¹⁶ dok su istraživanja koja su završena krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, kao i ona čiji završetak je ometen izbijanjem rata, ostala uglavnom neobjavljena.

Važno mjesto u terenskim istraživanjima Centra za balkanološka ispitivanja takođe ima projekat sistematskih istraživanja praistorijskih tumula na Kupreškom polju koji je realizovan u periodu od 1980. do 1984. godine. Istraživanjima su prethodila opsežna rekognosciranja tokom kojih je identifikovan i po veličini i drugim obilježjima grupisan 51 zemljani tumul. Sistematskim iskopavanjima obuhvaćena su ukupno četiri tumula, nekoliko manjih humki kod Do-

kanove glavice i u Gajevinama te monumentalni tumuli Dokanova glavica (tumul br. 18) i i tumul 16 u Pustopolju. Istraživanja su dala neočekivano dobre rezultate, između ostalog i prirodno mumificiranu drvenu grobnu konstrukciju s pokojnikom iz ranog bronzanog doba (tumul iz Pustopolja).¹⁷

II.5 Publikacije

Iz ovog sažetog pregleda programskih aktivnosti i zadataka Centra jasno se vidi da je sve realizovane programe pratila odgovarajuća izdavačka djelatnost. U ovih prvih 30 godina djelovanja Centra objavljeno je ukupno 50 publikacija, od čega 29 brojeva Godišnjaka, 7 monografija i 14 knjiga zbornika s naučnih skupova te bibliografija o Ilirima i o antičkom dobu u Jugoslaviji.¹⁸

Krunu publicistike Centra za balkanološka ispitivanja svakako predstavlja pet tomova monumentalnog djela „Praistorija jugoslovenskih zemalja“ koje je objavljeno u saradnji s izdavačkim preduzećem „Svjetlost“, Sarajevo i uz finansijsku podršku SIZ-a nauke Bosne i Hercegovine. Rad na ovom djelu trajao je punih petnaest godina (1973–1987).¹⁹ To je prava slika Centra „u malom“ i najbolji odraz djelotvornosti osnovne koncepcije ove institucije. Na ovom projektu Centar je okupio 30 najeminentnijih naučnika, mahom svojih članova iz svih većih univerzitetskih i arheoloških centara Jugoslavije. U pružanju pomoći kod pregleda materijala i izrade priloga učestvovali su svi važniji muzeji, arheološke zbirke i institucije tadašnje državne zajednice. Rezultat toga je bila jedinstvena publikacija u kojoj su veoma kvalitetno, kako u naučnom tako i u ilustrativno-tehničkom pogledu, prezentirani svi praistorijski periodi od paleolita do željeznog doba.

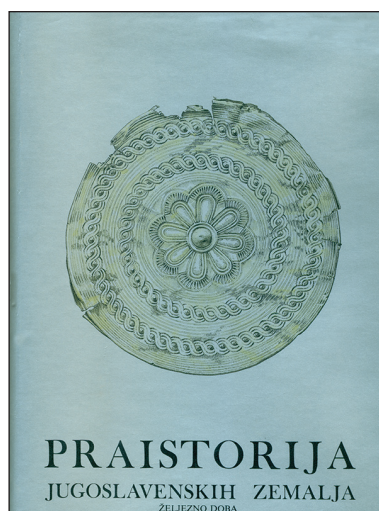
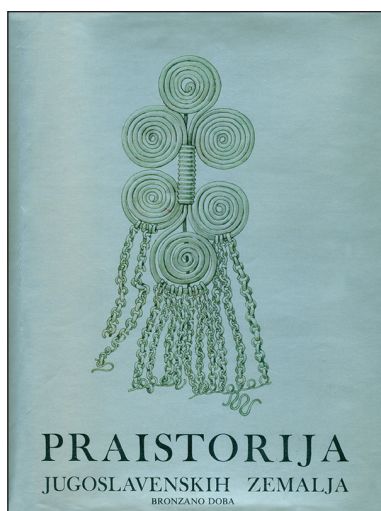
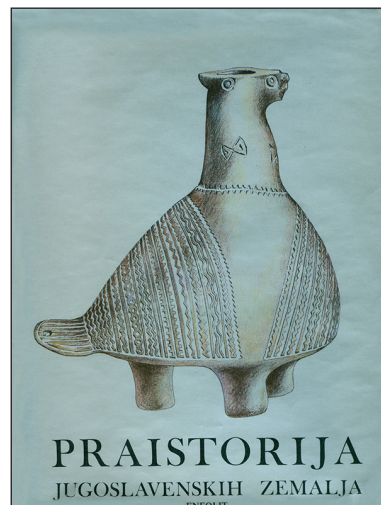
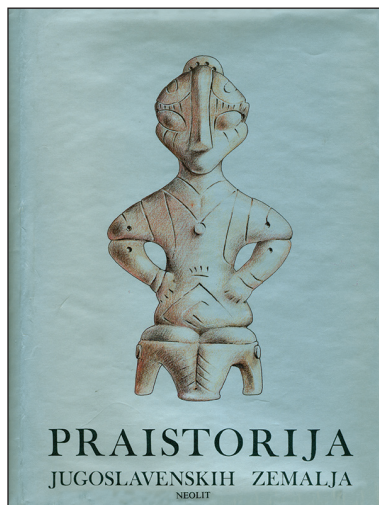
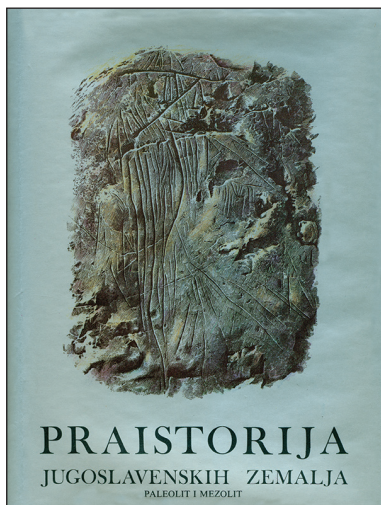
Monumentalnost ovog djela najbolje oslikavaju riječi M. Garašanina, člana Centra za balkanološka ispitivanja i jednog od autora Praistorije: „Sa svojih ukupno 3432 strane teksta i 402 izdvojene table, kojima treba dodati i niz tipoloških i hronoloških tabela u tekstu, ‘Praistorija jugoslavenskih zemalja’ nesumnjivo je najveće

¹⁷ Benac 1991, 87-92.

¹⁸ Uporedi cjelovitu bibliografiju datu u ediciji citiranoj u napomeni broj 2, str. 50 ff.

¹⁹ PJZ, Knjiga I, Paleolitsko doba. 1979; Knjiga II. Neolitsko doba. 1979; Knjiga III. Eneolitsko doba. 1979; Knjiga IV. Bronzano doba. 1983; Knjiga V. Željezno doba. 1987.

¹⁶ Govedarica 1982, 111-188; Popović / Vukmanović 1982, 189-210; Govedarica 1985, 79-97; Benac 1985.

Sl. 4. Praistorija jugoslavenskih zemalja I-V

delo te vrste koje je dosada ugledalo svetlo dana. 'Praistorija jugoslavenskih zemalja' sumira sliku istorijskog razvoja u praistorijsko doba na tlu Jugoslavije, zasnivajući se na dostignućima istraživanja čitavog niza arheologa (...), koristeći se, uvek kritički, bogatom arheološkom građom i prethodnim većim ili manjim regionalnim sintezama. Ona prema tome, vrednuje sve dosadašnje etape praistorijskih istraživanja u Jugoslaviji, od njihovih početaka. Ona je potpuna slika i veran odraz dostignuća naše nauke.²⁰

Uviđajući da je mogućnost korištenja ovog vrijednog djela u međunarodnim okvirima umanjena činjenicom da je pisano na srpsko-hrvatskom jeziku, redakcioni odbor je pokrenuo inicijativu objavljivanja „Praistorije jugoslavenskih zemalja“ na engleskom jeziku. Veći dio poslova

²⁰ Garašanin 1988, 161.

oko selekcije tekstova bio je završen do 1992. godine, kada je započeo i njihov prevod. No, izbijanjem rata i taj poduhvat je ostao nedovršen.

U ovom tridesetogodišnjem periodu intenzivne djelatnosti i afirmacije, Centar za balkanološka ispitivanja uspostavio je veze i saradnju s brojnim institucijama u zemlji i inostranstvu. Naročito djelotvorna saradnja ostvarena je s Balkanološkim institutom SANU iz Beograda i s Jugoslovenskim nacionalnim komitetom za balkanologiju te Jugoslovensko-talijanskim komitetom za izučavanje praistorije obje strane Jadrana. Kada je riječ o saradnji s inostranim institucijama, u prvom planu je bila saradnja s odgovarajućim institucijama Poljske akademije nauka – Odjel u Krakovu (zajedničko organizovanje naučnih skupova, razmjena stručnjaka i literature) i s Akademijom nauka u Heidelbergu (rad

u okviru Međuakademijske komisije za istraživanje praistorije Balkana i razmjena stručnjaka). Dobre veze ostvarene su i s Balkanološkim institutom u Atini, odgovarajućim ustanovama Bugarske akademije nauka u Sofiji, Austrijskom akademijom nauka u Beču, Ruskom akademijom nauka te brojnim univerzitetskim i drugim institutima u Italiji, Njemačkoj, Francuskoj, Čehoslovačkoj, Rumuniji, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim zemljama.

III. Period stagnacije (1992–1998)

Raspad Jugoslavije i time uzrokovana ratna zbivanja koja su u BiH trajala od 1992. do 1995. godine veoma negativno su se odrazili na rad Centra za balkanološka ispitivanja, kako u kadrovskom pogledu, tako i u svim drugim bitnim aspektima. Pred sam početak rata umro je osnivač i dugogodišnji rukovodilac Centra Alojz Benac, a novoizabrani direktor Borivoj Čović je sticajem okolnosti ostao u opsadiranom Bihaću, gdje je pred kraj rata i umro ne dobivši nikakvu mogućnost za komunikaciju sa spoljnim svijetom. U Centru je nastupio dugi period ratne stagnacije u kome nije moglo biti nikakve aktivnosti. Tokom rata su prostorije Centra bile znatno oštećene i dijelom uzurpirane, inventar je bio razbacan na više mjesta unutar zgrade ANUBiH, a preostale prostorije Centra bile su pretvorene u neuredno skladište za knjige iz više organizacija. Većina radne i terenske dokumentacije te arheološkog materijala, kao i dokumentacija iz kancelarija saradnika Centra, više puta su premješteni, a jedan dio je i nepovratno uništen. Ipak, ratni period je prebrođen i Centar je uspio opstati i to isključivo zahvaljujući razumijevanju matične institucije, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Presudnu ulogu u tome imalo je Odjeljenje društvenih nauka ANUBiH koje je na svojim ratnim i poslijeratnim sjednicama uvijek naglašavalo neophodnost održavanja Centra i tražilo mogućnosti za oživljavanje i nastavak njegovog rada.

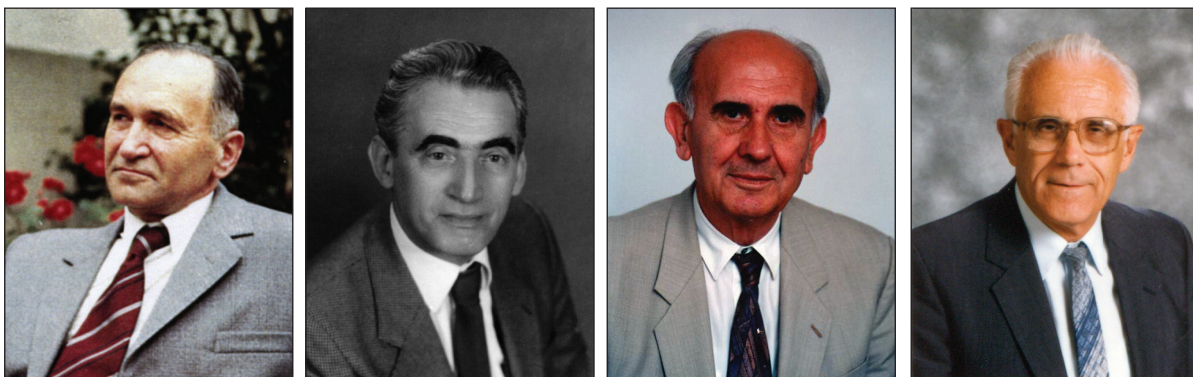
IV. Period obnove (1998–2013)

Nakon završetka rata i primarne normalizacije opšteg stanja pokrenut je i rad na obnovi Centra. Ovog teškog posla prihvatio se M. Šunjić, istori-

čar i dopisni član ANUBiH koji je 1996. godine imenovan za rukovodioca institucije. Trebalo je prije svega preduzeti sređivanje dokumentacije te je u tu svrhu angažovan iskusni arheolog Z. Marić. Prvih poslijeratnih godina prostorije Akademije su bile neuslovne, pa je u cilju očuvanja naučne građe Centra odlučeno da se sav arheološki i antropološki materijal i pripadajuća dokumentacija predaju na čuvanje Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine. Najznačajnija arhivska građa o radu Centra je u istom cilju upućena Arhivu BiH. Istovremeno je pokrenuto ponovno publikovanje časopisa Godišnjak te je izdat broj XXX/28 čiji urednik je bio Z. Marić. U ovom periodu obnovljena je korespondencija s većim brojem naučnih institucija i naučnika iz regiona i Evrope s kojima je Centar ranije saradivao.

Nakon smrti M. Šunjića, za v. d. direktora Centra za balkanološka ispitivanja je 1998. godine imenovan Dž. Juzbašić, dopisni član ANUBiH (od 2003. redovni član Akademije, a od 2008. punopravni direktor Centra). U rad Centra uključio se i V. Paškvalin koji je zajedno sa Z. Marićem radio na pripremi novog broja Godišnjaka. Uprkos skromnoj kadrovskoj podršci i finansijskim teškoćama u kojima se Centar u to vrijeme nalazio, 2000. godine je objavljen Godišnjak br. XXXI/29 koji je distribuiran na 198 adresa u zemlji i inostranstvu. Izdavačka djelatnost, kao jedna od rijetkih u to vrijeme izvodljivih djelatnosti, postala je tako i glavni nosilac obnove Centra. Izdavanje Godišnjaka i njegova distribucija na najznačajnije balkanološke i arheološke adrese nosila je jasnu poruku da je ova institucija ponovo aktivna, pozivajući naučnike i stručnjake iz zemlje i inostranstva na nastavak saradnje.

Od 2001. godine u rad Centra se ponovo uključio B. Govedarica, profesor univerziteta u Heidelbergu i Berlinu i nekadašnji stalni saradnik ove institucije. Zahvaljujući njegovom angažmanu obnovljena je saradnja s Rimsko-Germanskom komisijom Njemačkog arheološkog instituta, Međunarodnom komisijom za istraživanje praistorije Balkana Heidelbergške akademije nauka i Institutom za praistoriju Slobodnog univerziteta u Berlinu te uspostavljena saradnja s Evroazijskim odjelom Njemačkog arheološkog instituta u Berlinu. B. Govedarica je preuzeo uredništvo Godišnjaka počev od broja XXXII/30 za 2002. godinu, koji je ujedno bio i spomenica A. Bencu povodom obilježavanja desete godiš-

Sl. 5. Direktori Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH
 Alojz Benac (1963–1991), Borivoj Čović (1991–1995), Marko Šunjić (1995–1998), Dževad Juzbašić (1998–)

njice njegove smrti. U ovom broju publikovano je ukupno 40 radova autora iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Francuske, Njemačke, Slovenije i Srbije. U decembru 2002. godine uspješno je održana i njegova javna promocija uz učešće N. Tasića, akademika N. Cambija i B. Govedarice. Dodavanjem njemačkog prevoda „Jahrbuch“ od ovog broja je modifikovan zvanični naziv časopisa, tako da on od sada glasi „Godišnjak/Jahrbuch“. Iste godine angažovana je stručna saradnica T. Sarajlić-Slavnić, koja je do 2005. godine radila na redakcijskim poslovima Godišnjak/Jahrbuch-a, kao i na sređivanju fonda i ponovnom osposobljavanju Biblioteke Centra koja djeluje u sastavu Biblioteke ANUBiH. Od 2005. u Centru je kao stručna saradnica zaposlena M. Forić, saradnik za istoriju i arheologiju, koja je između ostalog preuzela i poslove sekretara redakcije časopisa, ostajući sve do danas jedini stalno zaposleni saradnik Centra. Zbog biološkog nestanka većeg broja starih članova ukazala se potreba za obnavljanjem članstva Centra. To je obavljeno 2008. i 2010. godine izborom deset novih članova. Tada su po prvi put u članstvo uključeni i naučnici izvan prostora bivše Jugoslavije.²¹

U 2004. godini Centar je publikovao monografiju B. Raunig „Umjetnost i religija praistorijskih Japoda“ (Djela ANUBiH LXXXII, CBI 8, Sarajevo 2004, 301. str.), čija je javna promocija obavljena u okviru Festivala Sarajevska zima u februaru 2006. godine. Tom prilikom je u prostorijama Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine organizovan i arheološko-modni performans

„Japodi među nama“ u sklopu novog programa „Antica Viva“ koji je Centar osmislio u cilju prezentacije i popularizacije arheologije.

U skladu s pokrenutom inicijativom zaštite arheoloških lokaliteta na trasi projektovanog autoputa kroz Bosnu i Hercegovinu, naš Centar je u okviru razrade metodologije zaštitnih iskopavanja realizovao projekat „Orijentaciono arheološko istraživanje na trasi Koridora V/c kroz BiH“. Tim projektom je tokom 2008. i 2009. godine izvršena primarna identifikacija ugroženih arheoloških spomenika na trasi autoputa.²² Izrađeni elaborat je u više navrata bio ponuđen nadležnim državnim institucijama. Naša inicijativa, nažalost, nije naišla na razumijevanje te dalja realizacija ovog metodološkog projekta nije ostvarena.

U okviru rada na dokumentacionom Centru „Materijalna i duhovna kultura Ilira“ aktueliziran je rad na digitalizaciji kartoteke grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana. U tom kontekstu oformljen je model informacione baze i napravljen unos svih podataka i crteža s kartona. U toku je i priprema web prezentacije koja će ovaj jedinstveni materijal učiniti dostupnim svim zainteresovanim istraživačima.

Kontinuiranim publikovanjem Godišnjaka/Jahrbuch-a te publikovanjem monografija V. Paškvalina „Antički sepulkralni spomenici s prostora Bosne i Hercegovine“ (Sarajevo 2012) i akademika A. Benca „Religijske predstave prastanovnika južnoslavenskih zemalja“ (Sarajevo 2012) uspješno je nastavljena izdavačka djelatnost Centra. Uz objavljivanje 40. broja našeg godišnjeg glasila, godine 2011. priređena je bibliografija i DVD izdanje sa svim dosadašnjim

²¹ Detaljni podaci o aktuelnim članovima Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH izneseni su u ediciji citiranoj u napomeni 2, na strani 45-47.

²² Govedarica / Forić 2011, 207-219.

brojevima u digitalnom obliku, a svi brojevi su publikovani i na web stranici Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Korištenje digitaliziranog časopisa je slobodno, što je bio značajan iskorak u distribuciji i otvorenosti časopisa njegovim korisnicima širom svijeta. Godišnjak/Jahrbuch je uključen u referentne indexne baze: C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library), Ebsco Publishing, Ulrich Periodicals, ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute) i Cross Ref, čime je dobio dodatnu potvrdu za status jednog od najznačajnijih časopisa iz oblasti balkanologije u Bosni i Hercegovini i šire. Objavljivanjem radova u časopisu, razmjenom publikacija i drugim vidovima komunikacije, obnovljeni su naučni kontakti s kolegama i institucijama, kako u zemlji, tako i inostranstvu. Biblioteka Centra, koja djeluje kao posebni odjel Biblioteke ANUBiH, redovno dobija monografska i periodična izdanja iz cijeloga svijeta, čime obogaćuje svoj fond i ponovno postaje okupljalište korisnika, naučnika i studenata u potrazi za aktuelnom literaturom.

* * *

Sumirajući pola vijeka Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH može se reći da su i pored brojnih objektivnih teškoća koje su ponekad prijetile potpunim nestankom institucije, stvaralačka snaga i naučni entuzijizam ona dominantna karakteristika koja daje osnovni pečat njegovom dosadašnjem postojanju i djelovanju. Duga je lista inovativnih istraživanja, skupova, savjetovanja i publikacija, pokrenutih i uspješno provedenih tokom svih ovih godina. Većina od tih naučnih poduhvata označila je pozitivnu prekretnicu i metodološki iskorak u izučavanju tretirane problematike. Spomenimo samo pet simpozija posvećenih različitim aspektima kulture Ilira koje je ovaj Centar sistematski organizovao i koji su u tolikoj mjeri postali miljkazi u razvoju ilirologije da se za svaku od obrađenih tema jasno izdvaja vrijeme prije i poslije održavanja tih skupova.

Uz sve nedaće i nepovoljnosti koje su ga pratile u proteklih 50 godina, Centar se ipak održao i to prije svega zahvaljujući entuzijazmu ljudi okupljenih oko brojnih projekata i zadataka, kao i podršci svih onih koji su bili i ostali svjesni njegove uloge i značaja. U prvom redu je to matična institucija – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, koja je svih pedeset godi-

na svesrdno podržavala i čvrsto stajala iza ove svoje najstarije naučne jedinice. A sam Centar je u potpunosti opravdao svoje postojanje. Postignuti rezultati postali su temeljne odrednice saznanja o kulturnoj prošlosti Balkana i snažan podstrek za dalje djelovanje na ovom polju istraživanja. Nastavak rada na započetim i sticajem okolnosti nezavršenim, ali još uvijek aktuelnim i atraktivnim projektima, ostaje uz buduće nove poduhvate, dug i perspektiva naučno-istraživačkog djelovanja članova i saradnika ove vrijedne balkanološke institucije.

Summary

Fifty years of the Centre for Balkan Studies of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina

Balkanology has long tradition in Bosnia and Herzegovina. Beginnings and development of balkanology are closely linked to the strong wave of Europeanization and modernization of the entire life that flooded this area with the arrival of Austro-Hungarian rule in the late 19th century. Institute for Balkan research founded already in 1904 by the visionary Karl Patsch is the first institution of this kind in Southeast Europe. Although it was not long-lived, the activity of the Institute, in particular continuous activity of its parent organization, the National Museum, have greatly contributed that Sarajevo became an important centre of new research ideas and aspirations in the region. The emergence of the Centre for Balkan Studies of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina should be considered in this context. The establishment of this institution in 1963 was a major innovation in the field of balkanology, but this certainly would not have happened if there was not a long and valuable experience from the previous period.

The Centre for Balkan Studies from the beginning conceived as an interdisciplinary institution that deals with the study and presentation of the cultural history of the Balkans, from prehistory to the modern age. The Centre's full organizational structure consists of a working core in the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, specialists from the balkanology disciplines – director and regular members, leading scientists in the domain of archaeology, history, linguistics, ethnology and anthropology, from

different institutions of former Yugoslavia, Balkans and Europe. Thanks to this organization Centre was able to activate eminent associates not only in the local context, but also to a far wider area. Scientific programs are designed and carried out in cooperation of the working core and the members, which ensures systematic interdisciplinary communication and reaches a high level and broad scope of scientific work.

The main activity of the Centre is carried out within the scientific research projects that involve field research, creating the documentation's centres, organization of scientific meetings and publications that present results of those activities to scientific and wider public.

So far, six extensive field research in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia were conducted, 17 thematic meetings and conferences were held, 41 volume of *Godišnjak* with 559 articles and contributions, 24 special editions and monographs, and 5-volume edition *Prehistory of Yugoslav Countries* were published, while *Spiritual culture Illyrians cartulary* was created and prepared for digitalization. About these activities will be further discussed in the entitled article.

Literatura

- Benac, A. / Alirejsović, E. / Vekić-Čović, Lj.* 1983, Dva-dest godina rada Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH (1963.-1983.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1983.
- Benac, A.* 1985, Utvrđena ilirska naselja (I), Delmatske gradine na Duvanjskom polju, Buškom blatu, Livanjskom i Glamočkom polju, Djela ANUBiH LX, CBI 4, Sarajevo 1985.
- Benac, A.* 1986, Praistorijski tumuli na Kupreškom polju, Djela ANUBiH LXIV, CBI 5, Sarajevo 1986.
- Bojanovski, I.* 1974, Dolabellin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, Djela ANUBiH XLII, CBI 2, Sarajevo 1974.
- Forić, M. / Delmo, M.* 2013, Pedeset godina Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH 1963–2013. (Istorijat i bibliografija izdanja), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 2013.
- Garašanin, M.* 1988, Promocija publikacije „Praistorija jugoslavenskih zemalja“, *Godišnjak XXVI/24*, Sarajevo 1988, 157-160.
- Govedarica, B.* 1985, Informacija o radu na sistemu za kompjutersku obradu kartoteke „Grobovi prastanovnika sjeverozapadnog Balkana“, *Glasnik SAD* 2, Beograd 1985, 36-41.
- Govedarica, B.* 1982, Prilozi kulturnoj stratigrafiji praistorijskih gradinskih naselja u Jugozapadnoj Bosni, *Godišnjak XX/18*, Sarajevo 1982, 111-188.
- Govedarica, B.* 1985, Neue Aspekte zur Erforschung von Fundplätze des Typs „Gradina“ im Nordwesten des Balkan, *Acta Arch. Carpathica XXIII*, Krakow 1985, 79-97.
- Govedarica, B.* 1991, Vorgeschichtliche Grabhügel vom Kupresfeld, *Mitt. Berliner Ges. Anthr.* 12, Berlin 1991, 87-92.
- Govedarica, B. / Forić, M.* 2011, Rezultati orijentacionog istraživanja u cilju identifikacije i zaštite arheoloških spomenika na trasi autoputa Koridor V/c kroz Bosnu i Hercegovinu, *Godišnjak/Jahrbuch* 40, Sarajevo 2011, 207-219.
- Međunarodni kolokvij Utvrđena ilirska naselja (Mostar, 24-26. oktobra 1974.). Posebna izdanja ANU-BiH knj. XXIV, CBI knj. 6. Urednik A. Benac. Sarajevo 1975.
- Popović, P., Vukmanović, M.* 1982, Sondažna istraživanja gradinskih naselja na području Vranjsko-preševske kotline (Les recherches de sondage des agglomérations fortifiées du type „gradina“ dans la région de la vallée de Vranje – Preševo (Serbie du Sud)), *Godišnjak XX/18*, Sarajevo 1982, 189-210.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ).* Urednik A. Benac. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja i Svjetlost: *Knjiga I. Paleolitsko i mezolitsko doba.* Redaktor Đ. Basler. Sarajevo 1979.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ).* Urednik A. Benac. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja i Svjetlost: *Knjiga II. Neolitsko doba.* Redaktor M. Garašanin. Sarajevo 1979.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ).* Urednik A. Benac. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja i Svjetlost: *Knjiga III. Eneolitsko doba.* Redaktor N. Tasić. Sarajevo 1979.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ).* Urednik A. Benac. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja i Svjetlost: *Knjiga IV. Bronzano doba.* Redaktor B. Čović. Sarajevo 1983.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ).* Urednik A. Benac. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja i Svjetlost: *Knjiga V. Željezno doba.* Redaktor S. Gabrovec. Sarajevo 1987.
- Rendić-Miočević, D.* 1978, O stanju istraživanja antičkog doba u Hrvatskoj, *Godišnjak XVI/14*, Sarajevo 1978, 173-177.
- Simpozijum 1963:* Simpozijum o srednjovjekovnom katunu (održan 24. i 25. novembra 1961. u Sara-

- jevu). Posebna izdanja Naučnog Društva BiH, knj. II, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka knj. 1. Urednik M. S. Filipović. Sarajevo 1963.
- Simpozijum* 1964: Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba (održan 15. i 16. maja 1964.). Posebna izdanja ANUBiH knj. IV, CBI knj. 1. Urednik A. Benac. Sarajevo 1964.
- Simpozijum* 1967: Simpozijum o Ilirima u antičko doba (održan 10. do 12. maja 1966.). Posebna izdanja ANUBiH knj. V, CBI knj. 2. Urednik A. Benac. Sarajevo 1967.
- Simpozijum* 1969: Simpozijum Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena (održan 24-26. oktobra 1968. u Mostaru). Posebna izdanja ANUBiH knj. XII, CBI knj. 4. Urednik A. Benac. Sarajevo 1969.
- Simpozijum* 1983: Simpozijum – Vlasi u XV i XVI vijeku. Radovi ANUBiH knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22. Urednik D. Kovačević-Kojić. Sarajevo 1983, 73-177.
- Simpozijum* 1984: Simpozijum Duhovna kultura Ilira (Herceg-Novi, 4-6. novembra 1982). Posebna izdanja ANUBiH knj. LXVII, CBI knj. 11. Urednik A. Benac. Sarajevo 1984.
- I iliro-trački simpozijum Paleobalkanska plemena između Jadranskog i Crnog mora od eneolita do helenističkog doba. Posebna izdanja ANUBiH knj. XCIV, CBI knj. 14 (SANU – Balkanološki institut, Posebna izdanja, knj. 44). Urednik A. Benac. Sarajevo-Beograd 1991.
- Stipčević, A.* 1967, *Bibliographia Illyrica*, Posebna izdanja ANUBiH VI, CBI 3, Sarajevo 1967.
- Stipčević, A.* 1974, *Bibliographia Illyrica (Supplementum 1967–1972)*, Posebna izdanja ANUBiH XXII, CBI 5, Sarajevo 1974.
- Stipčević, A.* 1977, *Bibliografija o antičkoj arheologiji u Jugoslaviji*, Posebna izdanja ANUBiH XXVI, CBI 7, Sarajevo 1977.
- Stipčević, A.* 1978, *Bibliographia Illyrica (Supplementum 1973–1977)*, Posebna izdanja ANUBiH XLII, CBI 8, Sarajevo 1978.
- Stipčević, A.* 1984 *Bibliographia Illyrica (Supplementum 1978–1982)*, Posebna izdanja ANUBiH LXXVI, CBI 12, Sarajevo 1984.

